

תאריך עדכון: 07.06.2021

שם מחלקה: תלמוד

שם ומספר הקורס: תלמודה של ארץ ישראל

09-1067-01

שם הקורס באנגלית: The Talmud of the Land of Israel

שם המרצה: פרופ' לייב מוסקוביץ

סוג הקורס: מתקדם

היקף שעות: 2 ש"ש

סמסטר: שנתי

שנת לימודים: תשפ"ב

אתר הקורס באינטרנט: lemida.biu.ac.il

א. מטרת הקורס ותוצרי למידה:

מטרת הקורס:

מטרת הקורס היא לתת מבוא כללי לתלמוד הירושלמי. במסגרת הקורס יידונו שאלות היסוד הנוגעות לתלמוד הירושלמי – בירור התהוותו ועריכתו, יחסו למקורותיו ומקבילותיו, דרך הלימוד המשתקפת בו, תולדות לימודו במשך הדורות, ודרך הטיפול בבעיותיו הטקסטואליות והפרשניות, וכל זאת מתוך הכרת כלי העזר המרכזיים המשמשים לחקר הירושלמי, העמדת נוסחו ופרשנותו. כל יחידת לימוד תכלול חומרי רקע כלליים על התופעות שיידונו, ובמידת האפשר, טקסטים ללימוד הממחישים את התופעות שנידונו בחומרי הרקע.

תוצרי למידה:

הכרת עריכת הירושלמי ויחסו למקורותיו ומקבילותיו; הכרת עדויות הנוסח המרכזיות של התלמוד, ישירות ועקיפות, והדרך להשתמש בהן להעמדת נוסח מדויק של הירושלמי; הכרת פרשני הירושלמי ומהדורותיו העיקריים במשך הדורות וערכם מבחינה טקסטואלית ופרשנית; הכרת היקף הירושלמי וחלקיו השונים; הכרת ספרות העזר העיקרית לחקר הירושלמי.

ב. תוכן הקורס:

רציונל, נושאים:

הקורס מורכב מלימוד יחידות מקוונות העוסקות בשאלות המרכזיות הנוגעות לחקר הירושלמי, העמדת נוסחו ופרשנותו. יחידות הקורס מספקות היכרות כללית עם הירושלמי, וכן קביעת הדרכים להתמודדות עם הקשיים הטקסטואליים והפרשניים האופייניים לתלמוד זה. במסגרת יחידות הקורס יתוודעו התלמידים לעמדותיהם של גדולי החוקרים בנוגע לשאלות היסוד הקשורות לחקר הירושלמי.

מהלך השיעורים:

הקורס כולל עשרים ושש יחידות לימוד מתוקשבות, המורכבות מחומרי לימוד ומטלות המבוססות על לימוד חומרים אלו. המטלות – מבחנים אמריקאיים מקוונים – נועדו לעזור לסטודנטים בסיכום החומר והבנתו והדגשת הנקודות העיקריות שבו. כמו כן הם מאפשרים הן לסטודנטים והן למרצה לבדוק עד כמה אכן נקלט והובן החומר שביחידות הקורס.

תכנית הוראה מפורטת לכל השיעורים:

- יחידה 1 – רקע כללי א (שמות הירושלמי, הישיבות בארץ ישראל בתקופת האמוראים, מקום חיבור הירושלמי, רקע היסטורי בקשר לתקופת אמוראי א"י, היקף הירושלמי)
- יחידה 2 – רקע כללי ב (לשון הירושלמי ומונחיו, כלי עזר)
- יחידה 3 – התהוות הירושלמי ועריכתו א (חכמי הירושלמי העיקריים, דורות החכמים, זמן החתימה)
- יחידה 4 – התהוות הירושלמי ועריכתו ב (גורמי החתימה וטיב עריכת התלמוד)
- יחידה 5 – מהדורות מודפסות של הירושלמי
- יחידה 6 – פרשני הירושלמי
- יחידה 7 – מקורות הירושלמי א (משנה; תוספתא וברייתות; מדרשי הלכה)
- יחידה 8 – מקורות הירושלמי ב (חומר אגדי)
- יחידה 9 – הבבלי והירושלמי א – חומר אמוראי משותף, דמיון והבדלים (התלמודים כמכלול, סוגיות שלמות)
- יחידה 10 – הבבלי והירושלמי ב – חומר אמוראי משותף, דמיון והבדלים (מימרות)
- יחידה 11 – דרך הלימוד של הירושלמי לעומת הבבלי (סוגיית ביצה שנולדה ביום טוב, נלמדה בכיתה)
- יחידה 12 – התפשטות הירושלמי א (גאונים וראשונים חכמי ספרד)
- יחידה 13 – התפשטות הירושלמי ב (ראשונים – חכמי אשכנז, איטליה ופרובנס; 'ספר הירושלמי')
- יחידה 14 – תופעות טקסטואליות בירושלמי (טעויות סופרים; טיב מסורת הנוסח של הירושלמי)
- יחידה 15 – עדי הנוסח של הירושלמי – כתב יד לידן
- יחידה 16 – עדי הנוסח של הירושלמי – כתבי יד אחרים (רומי, אסקוריאלי, קטעי גניזה, שקלים נוסח ב', דפוס ונציה של מס' הוריות)
- יחידה 17 – סוגיות מקבילות בירושלמי א (אופי ההעברות בסוגיות מקבילות, מסורת הנוסח של סוגיות מקבילות, סיבות ונסיבות להעברתן של מקבילות, בירור ההקשרים הספרותיים המקוריים של סוגיות שהועברו)
- יחידה 18 – סוגיות מקבילות בירושלמי ב (גר"שים וגופים זרים)
- יחידה 19 – סוגיות מוחלפות בירושלמי
- יחידה 20 – ירושלמי נזיקין
- יחידה 21 – הירושלמי והמדרשים
- יחידה 22 – חסרונות הירושלמי (סוף שבת, מכות, נידה)
- יחידה 23 – ירושלמי קדשים
- יחידה 24 – גלגולי ירושלמי בתקופת הגאונים – הפיוט וספרות המעשים

ג. דרישות קדם: אין

ד. חובות / דרישות / מטלות:

נוכחות בשיעורים הפרונטליים, בהתאם לנהלי האוניברסיטה בנוגע לקורסים בתקשוב מלא, הגשת המטלות (באמצעות אתר הקורס) במועדן, מבחן בסוף השנה.

ה. מרכיבי הציון הסופי

בוחן בסוף שנה + מטלות. (יוחלט על פרטי שקלול המדויקים של המרכיבים הנ"ל במהלך הקורס, בהתאם להצלחת הסטודנטים במטלות).

ו. ביבליוגרפיה:

כאן רשום חומר קריאה לכל יחידה. **שים לב: קריאת רשות מסומנת בכוכבית, וכל חומרי קריאת החובה נמצאים באתר הקורס.**

יחידה 1

1. ע"צ מלמד, פרקי מבוא לספרות התלמוד, ירושלים תשל"ג, עמ' 503–507, 555–567
2. ש' ספראי, 'תקופת המשנה והתלמוד', בתוך: תולדות עם ישראל בימי קדם (בעריכת ח"ה בן-ששון), תל-אביב תשכ"ט, עמ' 330–343
3. י' זוסמן, 'פרקי ירושלמי', מחקרי תלמוד ב (תשנ"ג), עמ' 220–224
4. מ' עסיס, 'תלמוד ירושלמי', בתוך: ספרות חז"ל הארץ ישראלית – מבואות ומחקרים, א, בעריכת מ' כהנא, ו' נעם, מ' קיסטר וד' רוזנטל, ירושלים תשע"ח, עמ' 225–259
5. *Uzi Leibner, "Settlement Patterns in the Eastern Galilee: Implications Regarding the Transformation of Rabbinic Culture in Late Antiquity," in: *Jewish Identities in Late Antiquity, Studies in Memory of Menahem Stern*, ed. L. I. Levine and D. R. Schwartz, Tübingen 2009, pp. 269–295
6. *B. M. Bokser, "An Annotated Bibliographical Guide to the Study of the Palestinian Talmud," *Aufstieg und Niedergang der Römischen Welt (ANRW)*, Berlin and New York 1979, Vol. 19, part 2, pp. 139–256 (reprinted in *The Study of (Ancient Judaism, II*, New York 1981, ed. J. Neusner, pp. 1–119
7. *ע' ליבנר, 'סופה של תקופת האמוראים הארץ ישראלית: תקופה, היסטוריה וארכאולוגיה', תרביץ פו (תשע"ט), עמ' 575–610

יחידה 2

8. מ' קוסובסקי, אוצר לשון תלמוד ירושלמי, א, ירושלים תש"מ, עמ' ז–י

9. י' זוסמן, 'לסיום מפעל הקונקורדנציות של ספרות חז"ל', מדעי היהדות 42 (תשס"ג–תשס"ד), עמ' 26–29
10. ל' מוסקוביץ, הטרימינולוגיה של הירושלמי, ירושלים תשס"ט, עמ' 1–18
11. M. Sokoloff, "Introduction", בתוך: ק' לויאס, דקדוק הארמית הגלילית, ניו יורק תשמ"ו, עמ' VIII–XIV

יחידה 3

12. י"נ אפשטיין, מבואות לספרות האמוראים, ירושלים ותל-אביב תשכ"ג, עמ' 273–275
13. י' זוסמן, 'ושוב לירושלמי נזיקין', מחקרי תלמוד א (תש"ן), עמ' 132–133 הערה 187

יחידה 4

14. ש' ליברמן, תלמודה של קיסרין, ירושלים תרצ"א, עמ' 20–25
15. א"ה וייס, דור דור ודורשיו, וילנא תרע"א, ג, עמ' 105
16. ע"צ מלמד, פרקי מבוא לספרות התלמוד, ירושלים תשל"ג, עמ' 564 (מסעיף יא)–567
17. ז' פרנקל, מבוא הירושלמי, ברסלאו תר"ל, מז ע"ב (ד"ה ועתה נחזור)–מח ע"ב
18. ל' מוסקוביץ, 'סוגיות מצוטטות בירושלמי', תעודה י (תשנ"ו), עמ' 31–43, בעיקר עמ' 40–43
19. *נ' בארי, סדר 'תעניות' כיצד, רמת-גן, עמ' 30–34, 277–280, 283–286

יחידה 5

20. מ' עסיס, 'תלמוד ירושלמי', האינציקלופדיה העברית, לב, עמ' 902, ד"ה 'דפוס ת"י'
21. ז' פרנקל, מבוא הירושלמי, קלח ע"ב–קמ ע"א
22. י"נ אפשטיין, 'מדקדוקי הירושלמי, כ"י ליידיך', בתוך: מחקרים בספרות התלמוד ובלשונות שמיות, עמ' א, עמ' 291
23. *מ' רפלד, פתחו שערים לתלמודה של ארץ ישראל: שערי הירושלמי ומפרשיו, עם מבוא והערות, רמת-גן תשנ"ה.

יחידה 6

24. ע"צ מלמד, פרקי מבוא לספרות התלמוד, ירושלים תשל"ג, עמ' 525–534
25. ש' ליברמן, 'משהו על מפרשים קדמונים לירושלמי', בתוך: מחקרים בתורת ארץ ישראל (בעריכת ד' רוזנטל), ירושלים תשנ"א, עמ' 304–311, 313–322, 324–327
26. ע' סמואל, 'ראשון פרשני הירושלמי – קווים לדמותו ולפועלו של ר' שלמה סיריליו, ממגורשי ספרד', פעמים, 49 (תשנ"ב), עמ' 32–53

יחידה 7

27. ע"צ מלמד, פרקי מבוא לספרות התלמוד, ירושלים תשל"ג, עמ' 275–287 (אין צורך לעיין בדוגמאות!), 535–537, 540–541, 543, 549–551
28. ד' רוזנטל, משנה עבודה זרה – מהדורה ביקורתית, עבודת דוקטור, ירושלים תשמ"א, עמ' 179–187
29. ב' קצוף, היחס בין התוספתא והירושלמי למסכת ברכות, עבודת דוקטור, רמת-גן תשס"ד,

30. ל' מוסקוביץ, 'עוד על "הברייתות החסרות" בירושלמי', PAAJR 61 (1995), עמ' 1–4 (בחלק העברי)

31. ש"י פרידמן, 'הברייתות בתלמוד הבבלי ויחסן למקבילותיהן בתוספתא', בתוך: עטרה לחיים, מחקרים בספרות התלמודית והרבנית לכבוד פרופסור חיים זלמן דימיטרובסקי, בעריכת ד' בויארין ואחרים, ירושלים תש"ס, עמ' 196–198

יחידה 8

32. ל' מוסקוביץ, 'לדרכי שילובן של האגדות בירושלמי – בירורים ראשוניים', אסופות יא (תשנ"ח), עמ' קצו–רט
33. ל' מוסקוביץ, 'לחקר הגופים הזרים האגדיים בירושלמי', תרביץ סד (תשנ"ה), עמ' 237–258 (בלי ההערות)

יחידות 9–10

34. ז' פרנקל, מבוא הירושלמי, ברסלאו תר"ל, מ ע"א–מה ע"א
35. י"נ אפשטיין, מבואות לספרות האמוראים, ירושלים ותל-אביב תשכ"ג, עמ' 290–292
36. ע"צ מלמד, פרקי מבוא לספרות התלמוד, ירושלים תשל"ג, עמ' 597–604
37. ד' רוזנטל, 'לא איתפרש לן מאי בעי הכא', בר-אילן יח–יט (תשמ"א), 158–160 (=סעיף ד שם)
38. דוד רוזנטל, 'מסורות ארץ-ישראליות ודרך לבבלי', קתדרה 92 (1999), עמ' 7–8, 44–47
39. *J. L. Rubenstein, *Talmudic Stories*, Baltimore and London 1999, pp. 24–26

יחידה 11

40. ז' פרנקל, מבוא הירושלמי, ברסלאו תר"ל, לא ע"א–לט ע"א

יחידות 12–13

41. *ש' ליברמן, על הירושלמי, ירושלים תרפ"ט, עמ' 36–46
42. ע"צ מלמד, פרקי מבוא לספרות התלמוד, ירושלים תשל"ג, עמ' 515–525
43. י' זוסמן, 'שרידי ירושלמי – כת"י אשכנזי', קבץ על יד יב (כב) תשנ"ד, עמ' 1–18 (רק הטקסט, בלי ההערות)
44. י' זוסמן, 'ירושלמי כתב-יד אשכנזי' ו"ספר ירושלמי"', תרביץ סה (תשנ"ו), עמ' 38–52, 56–61 (בלי ההערות)
45. י' זוסמן: 'כתב יד לידן של הירושלמי: לפנינו ולאחריו', בר-אילן כו–כז (תשנ"ה), עמ' 209–218
46. י' זוסמן, 'פרקי ירושלמי', בתוך: מחקרי תלמוד ב (תשנ"ג), עמ' 279–281
47. י"צ שטמפפר, 'הלכות הירושלמי לרמב"ם על מסכת כתובות – קטע שטרס פורסם וסיכום הממצאים עד כה', מברכת משה (ספר היובל לכבוד הרב נ"א רבינוביץ), מעלה אדומים תשע"ב, עמ' 12–37

48. ש' ליברמן, על הירושלמי, ירושלים תרפ"ט, עמ' 7-11, 24-36, 46-50

יחידה 15

49. י' זוסמן, 'מבוא', בתוך: תלמוד ירושלמי, יוצא לאור על פי כ"י סקליגר 3 [=כ"י ליידין], ירושלים תשס"א, עמ' ט-לז
50. ש' ליברמן, 'מבוא לכ"י ליידין', בתוך: מחקרים בתורת ארץ ישראל (בעריכת ד' רוזנטל), ירושלים תשנ"א, עמ' 230-234
51. ש' ליברמן, הירושלמי כפשוטו, ירושלים תרצ"ה, עמ' טו-כא
52. י' זוסמן, 'מסורת-לימוד ומסורת-נוסח של התלמוד הירושלמי – לבירור נוסחאותיה של ירושלמי מסכת שקלים', מחקרים בספרות התלמודית (יום עיון לרגל מלאת שמונים שנה לשאול ליברמן), ירושלים תשמ"ג, עמ' 58-66
53. י' זוסמן, 'כתב-יד ליידין של הירושלמי: לפניו ולאחריו', בר-אילן כו-כז (תשנ"ה), עמ' 203-220

יחידה 16

54. ע"צ מלמד, 'הגהות בירושלמי כתב-יד ליידין על-פי כתבי-יד רומי', תרביץ נ (תשמ"א), עמ' 107-127
55. י' זוסמן, 'שרידי תלמוד בגניזה', תעודה א (תש"מ), עמ' 21-31
56. י' זוסמן, 'מסורת-לימוד ומסורת-נוסח של התלמוד הירושלמי – לבירור נוסחאותיה של ירושלמי מסכת שקלים', מחקרים בספרות התלמודית (יום עיון לרגל מלאת שמונים שנה לשאול ליברמן), ירושלים תשמ"ג, עמ' 12-43
57. ש' ליברמן, מחקרים בתורת ארץ-ישראל (בעריכת ד' רוזנטל), ירושלים תשנ"א, עמ' 236-258, 247-248, 257-258
58. א"ש רוזנטל, 'מבוא', בתוך: ירושלמי נזיקין, ירושלים תשד"מ, עמ' ט-כח
59. י' זוסמן, 'ושוב לירושלמי נזיקין', מחקרי תלמוד א (תש"נ), עמ' 116-121

יחידות 17-18

60. מ' עסיס, סוגיות מקבילות, עבודת דוקטור, ירושלים תשל"ו, 1-15
61. ש' ליברמן, על הירושלמי, ירושלים תרפ"ט, עמ' 12-23
62. ל' מוסקוביץ, 'לחקר הגופים הזרים האגדיים בירושלמי', תרביץ סד (תשנ"ה), עמ' 237-258
63. א"ש רוזנטל, 'לשונות סופרים', 'לשונות סופרים', ב' קורצווייל (עורך), יובל שי (מאמרים לכבוד שמואל יוסף עגנון בהגיעו לשיבה), רמת גן תשי"ח, עמ' 293-297, 316-320
64. ל' מוסקוביץ, 'סוגיות מקבילות ומסורת-נוסח הירושלמי', תרביץ ס (תשנ"א), עמ' 523-542
65. א' שרלן, 'תופעת הגרשים בתלמוד הירושלמי', עבודת מ"א, האוניברסיטה העברית, ירושלים תש"פ, עמ' א, 1-18, 141-158

יחידה 19

66. ש' ליברמן, תלמודה של קיסרין, ירושלים תרצ"א, עמ' 23-25

67. לי מוסקוביץ, 'סוגיות מוחלפות בירושלמי', תרביץ ס (תשנ"א), עמ' 19-28, 59-61.
68. י' זוסמן, 'כתובת הלכתית מעמק בית-שאן, סקירה מוקדמת', תרביץ מג (תשל"ד), עמ' 138-143.

יחידה 20

69. ש' ליברמן, תלמודה של קיסרין, ירושלים תרצ"א, עמ' 1-20.
70. י"נ אפשטיין, מבואות לספרות האמוראים, ירושלים ותל-אביב תשכ"ג, עמ' 279-286.
71. מ' עסיס, 'לבעיית עריכתה של מסכת נזיקין ירושלמי', תרביץ נו (תשמ"ז), עמ' 147-161.
72. י' זוסמן, 'ושוב לירושלמי נזיקין', מחקרי תלמוד א (תש"ן), עמ' 55-95 (בלי ההערות).

יחידה 21

73. ח' אלבק, מבוא לבראשית רבא, ברלין תרצ"א (מהד' צילום, ירושלים תשכ"ה), עמ' 66-75.
74. מ' מרגליות, מבוא נספחים ומפתחות למדרש ויקרא רבה, ירושלים תש"ך (דפוס צילום, ירושלים תשנ"ג), עמ' XXII-XVII.
75. לי מוסקוביץ, 'היחס בין התלמוד הירושלמי לבין ויקרא רבה: בחינה מחודשת', דברי הקונגרס האחד-עשר למדעי היהדות, ירושלים תש"ד, עמ' 31-38.

יחידות 22-23

76. י' זוסמן, סוגיות בבליה לסדרים זרעים וטהרות, עבודת דוקטור, א, ירושלים תשכ"ט, עמ' 3-13.
77. י"נ אפשטיין, מבואות לספרות האמוראים, ירושלים ותל-אביב תשכ"ג, עמ' 330-334.
78. י' זוסמן, 'פרקי ירושלמי', מחקרי תלמוד ב (תשנ"ג), עמ' 220-283.

יחידה 24

79. לי גינצבורג, פירושים וחיידושים בירושלמי, א, ניו יורק תש"א, עמ' פג-צא.
80. מ' מרגליות, החילוקים שבין אנשי מזרח ובני ארץ-ישראל, ירושלים תרצ"ז, עמ' 1-14.
81. מ' מרגליות, הלכות ארץ ישראל מן הגניזה, ירושלים תשל"ה, עמ' 1-16.
82. *ה' נוימן, המעשים לבני ארץ ישראל, ירושלים תשע"א.

יחידה 25

83. לי גינצבורג, פירושים וחיידושים בירושלמי, א, ניו יורק תש"א, עמ' פח-צא.